

Karel Kosík

DIALEKTIKA, KULTURA

A POLITIKA

Eseje a články z let 1955–1969

Praha (Filosofia) 2019, 289 str.

Má dnes smysl číst Kosíka? Říká nám něco k našim současným otázkám a problémům, nebo jsou jeho texty jen muzeální a dokumentární záležitostí? Kosík se v šedesátých letech stal vedle Jana Patočky našim nejnámějším filosofem, a to především díky *Dialektice konkrétního* (1963), která překvapivě rychle zazářila jako filosofický best-seller nejen u domácí intelektuální veřejnosti, ale i ve světě, kde ji četli zejména levicovní intelektuálové. Zrodila se domácí filosofická hvězda tehdy populárního heideggeromarxismu či fenomenologie praxe (tak ji nazval Habermas).¹ K popularitě a přijetí v domácím prostředí Kosíkovi významně pomohli i nemarxističtí filosofové, tedy Jan Patočka a Ladislav Hejdlánek.

Soubor Kosíkových textů vydaný Janem Mervartem obsahuje texty z let 1955–1969. Čtenáře nutně napadne otázka, proč se začíná rokem 1955. A jedna z možných odpovědí zní: Protože ještě v roce 1954 vyšel Kosíkův stalinistický útok na Masaryka a masarykismus, stať *O sociálních*

kořenech a filosofické podstatě masarykismu, v níž autor píše například následující: „Dnes je masarykismus ideologií svržených a rozdrčených vykořisťovatelských tříd a jeho jedinými veřejnými hlasateli jsou vlastizrádcí a imperialističtí agenti v zahraničí.“² Nebyl to jediný článek tohoto typu. Kosík v textech z raných padesátých let vystupoval jako radikální marxista a komunista, který aktivně schvaloval politické procesy a popravy. Kritizoval také Zdeňka Nejedlého a Milana Machovce za to, že jsou k Masarykovi málo kritičtí. Proto není divu, že Václav Černý a mnoho dalších nemarxistů ho považovalo za zcela nedůvěryhodného a nebezpečného intelektuála. Sociální demokrat Karel Hrubý, který Kosíka vnímal jako jednoho z nejvýraznějších a nejsamostatnějších marxistických myslitelů, pak upozorňoval na skutečnost, že Kosík sice později kritizoval dogmatismus, byrokratickou manipulaci a násilí komunistické strany, ale otázku vlastní viny a vlastní odpovědnosti za počínání KSČ v první půli padesátých let si nepoložil.³

Abychom však byli vůči Kosíkovi spravedliví, musíme připomenout, že se k marxismu i ke komunistické straně dostal za války jako mladý muž prostřednictvím odbojové činnosti, a byl tedy nesporně nejen odvážným intelektuálem, ale také odvážným člověkem, jakých u nás nebylo mnoho. V kritické studii na adresu rozdělení

¹ J. Habermas, *Erkenntnis und Interesse*, Frankfurt a. M. 1968, str. 40.

² K. Kosík, *O sociálních kořenech a filosofické podstatě masarykismu*, in: *Filosofický časopis*, 3, 1954, str. 196.

³ K. Hrubý, *Cesty komunistickou diktaturou. Kritické studie a eseje*, Praha 2018, str. 170–174 a 243–251.

Československa z roku 1992 *Třetí Mnichov?* pak Kosík vyzdvihl Palackého a Masaryka jako politiky, kteří dokázali rozpoznat situaci a identifikovat hrozby, adekvátně na ně reagovat a filosoficky je odůvodnit. Směrem k Masarykovi vyslal omluvu: „Kdysi jsem Masaryka ‚přísně‘ kritizoval: pravdu měl on, nikoli já.“⁴

Soubor, opatřený poučeným úvodem Jana Mervarta, otevírají texty, v nichž se Kosík vyrovnává s dogmatickým, stalinským marxismem – ten je tak v rámci recenzované publikace představen jako něco vnějšího vůči Kosíkovu myšlení (Kosík s marxismem pracuje filosoficky tvořivě, proto je nepřekvapivě komunistickými funkcionáři mezi revizionisty také zařazen). Upozorníme však znovu, že pro Kosíka stalinský marxismus nebyl něčím vnějším. On sám byl v první půli padesátých let stalinista, až teprve v letech 1955 a 1956 se od stalinismu odklání a začíná pracovat na reformním či kritickém marxismu.

Nesporně nejcitlivější jsou pak práce z šedesátých let věnované Haškovi a Kafkovi. Kosíkova interpretace je odvážná i hravá, odkrývá a rozvíjí existenciální motivy v díle obou autorů a čtenář jistě ocení absurdní humor i humornou absurditu těchto textů.

Filosoficky a politicky nejzávažnější práce jsou však projev na sjezdu spisovatelů *Rozum a svědomí* (1967) a programová stať *Naše nynější krize* (1968), které včetně haškovských a kafkovských textů už byly publikovány v knize *Století Markéty Samsové*. Oba texty vyjadřovaly, popisovaly a utvářely úsilí reformních československých komunistů o „socialismus s lidskou tvář“, i když Kosík zde reprezentoval spíše spisovatelskou a občanskou veřejnost než KSČ. Ostatně Kosíkovy terminologické obraty „demokratický socialismus“ či „socialistická demokracie“ by byly lepším programem než velmi vágní „socialismus s lidskou tvář“.

Proč ale Kosíka četli Patočka a Hejčánek a proč ho máme číst dnes? Hejčánek na Kosíkovi cenil to, že se zde objevil skutečný filosofický marxista, s nímž bylo možné vést dialog, a dokonce kritizoval Josefa L. Hromádku, že se více orientoval na spolupráci s Milanem Machovcem než s Karlem Kosíkem.⁵ Patočka pak interpretuje Kosíkova *Dialektiku konkrétního* jako „vlastní systematicko-filosofické dílo, které si klade nejvyšší cíle“, s nímž sice v mnohém nesouhlasí, ale které „je českou filosofií dnešní doby“.⁶

⁴ K. Kosík, *Třetí Mnichov?*, in: týž, *Století Markéty Samsové*, Praha 1993, str. 162.

⁵ L. Hejčánek, *Dvojí filosofický odchod. Milan Machovec a Karel Kosík*, in: *Reflexe*, 24, 2003, str. 145–152.

⁶ Cit. tamt. Ve spisu *O smysl dneška* Patočka věnuje posledních sedm stran kapitoly Česká filosofie a její soudobá fáze interpretaci Kosíkových textů. Navzdory kritickým poznámkám týkajícím se výkladu Husserla, Heideggera, Hegela a pojmům práce a praxe nelze přehlédnout řadu uznalých soudů na adresu Kosíkových úvah, analýz, kritik a spekulací. J. Patočka, *O smysl dneška*, in: týž, *Češi*, I, Praha 2006, str. 321–327.

Pokud jde o dnešní recepci Kosíka, jeho výše uvedené termíny byly sice přesnější, mohou ale představovat program pro současnost? Jak bychom dnes mohli realizovat „nové politické společenství komunistů, socialistů, demokratů a ostatních občanů, založené na politické rovnoprávnosti a plnoprávnosti a vycházející ze zásad socialismu a humanismu,“ k němuž patří „jak samospráva socialistických výrobců, tak politická demokracie socialistických občanů“?⁷ Samozřejmě musíme ocenit, že Kosík nepíše jen o demokratizaci, ale také o politické demokracii v roce 1968. Tyto úvahy však zjevně nemohou nabídnout alternativní demokratický program pro současnost.

Vydavatel svazku Mervart Kosíka interpretuje prostřednictvím programu humanistického socialismu či socialistického humanismu. Onen humanismus lze do jisté míry vyvodit z filosofie člověka, jíž Kosík uzavírá *Dialektiku konkrétního*, ale skrývá onen humanismus skutečně filosofický obsah? Je v něm patrné směřování k událostem roku 1968 a Kosík měl nesporně velké zásluhy na tom, co se v roce 1968 začalo uskutečňovat. Co však Kosíkův humanismus nabízí? Revolučně kritickou praxí. Člověka tvorby a umění ve světě marxistické byrokratické ideologie bez člověka. Snad bychom tu mohli mluvit o kritickém či reformním marxismu, který pracoval s marxismem jako nástrojem společenské kritiky či společenské reformy,

kteří destruuje svět společenské mystifikace, iluze, přeludů a pseudokonkrétnosti. Ale je Kosíkova marxistická kritika sebekritická i s ohledem na to, že sám marxismus reprezentoval významnou vrstvu mystifikace, iluzí, přeludů a pseudokonkrétnosti? To je otázka, kterou si Kosík nekladl – a nekladou si ji ani současní autoři. Část našich filosofů se Kosíkovi jako marxistovi programově vyhýbá, jiná část ho glorifikuje či interpretuje jako filosofa humanistického socialismu či socialistické modernity, ale ve směru kritických otázek dále nepátrá, minulé domácí i mezinárodní uznání Kosíka ji uspokojuje.

Kosík se v sedmdesátých letech proslavil u intelektuální veřejnosti, která se režimu stavěla na odpor, svým otevřeným dopisem Sartrovi a Sartrovou odpovědí.⁸ Zaujal také tím, že se zastal kapely Plastic People of the Universe. Chartu 77 však nepodepsal a část domácích rezistujících intelektuálů tím byla zklamána. Poněkud parodicky popsal tehdejší recepci Kosíka jeho blízký přítel, spisovatel Ludvík Vaculík v *Českém snáři*. Podle Vaculíka Kosík svou disidentskou absenci odůvodňoval tím, že píše. Jeho přátelé se ptali: Píše Kosík vůbec něco? Byl mu opravdu Státní bezpečností zabaven velký rukopis a bylo v něm něco zajímavého? Tyto otázky však zůstaly nezodpovězeny.

Publikované články a eseje spíše přispívají k barevnějšímu obrazu

⁷ K. Kosík, *Století Markéty Samsové*, str. 36.

⁸ Francouzský deník *Le Monde* uveřejnil 29. června 1975 otevřený Kosíkův dopis Sartrovi spolu se Sartrovou odpovědí. Překlad publikovalo *Právo*, 28. června 2001. Oba texty jsou dostupné spolu s komentářem A. J. Liehna na: http://www.sds.cz/docs/prectete/tisk/kos_sart.htm (navštíveno 15. prosince 2020).

Kosíkova veřejného filosofování a jeho literární a politické kritiky, než že by nám řekly něco, co jsme dosud nevěděli. Sebrané texty přibližují zejména to, jak se Kosík odpoutával od dogmatického a stalinistického marxismu, a představují zlatý věk Kosíkova filosofického, literárně kritického i nepoliticko-politické činnosti, tedy

šedesátá léta, která byla do značné míry dítětem Kosíkovy intelektuální práce. Publikace je tak inspirativním příspěvkem k veřejné kritické diskusi o Kosíkově filosofickém i politickém odkazu i době, ve které žil a filosofoval.

Martin Šimsa